

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

İLAHİYAT ARAŞTIRMALARINDA TAKİP EDİLECEK ADIMLARA DAİR PRATİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: İSLAM HUKUKU ÖRNEĞİ*

PRACTICAL SOLUTION SUGGESTIONS REGARDING THE STEPS TO BE FOLLOWED
IN THEOLOGICAL STUDIES: THE CASE OF ISLAMIC LAW

Aydın TAŞ

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
aydintas@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8506-5732

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7513184>

Geliş Tarihi / Received: 10 Ağustos 2022 / 10 Augusts 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Ekim 2022 / 12 October 2022

Yayın Tarihi / Published: 10 Ocak 2023 / 10 January 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak – Bahar 2023/ January-Spring 2023

Cilt / Volume: 9, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 181-210.

Cite as / Atıf: Taş, Aydın. “İlahiyat Araştırmalarında Takip Edilecek Adımlara Dair Pratik Çözüm Önerileri: İslam Hukuku Örneği” [Practical Solution Suggestions Regarding the Steps to be Followed in Theological Studies: The Case of Islamic Law]. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International Journal of Islamic Studies, 9/1 (Ocak/January 2023), 181-210.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

OpenAIRE **ROZİN** **OPEN ACCESS**

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya>

* Bu çalışma, “Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği” (YL) ve “İslam Bilimlerinde Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği” Doktora dersleri için hazırlanmış olduğumuz “İslâmî İlimler Araştırma Kılavuzu” (Diyarbakır 2022) adlı ders notunun “İlmî Araştırmanın Safhaları” isimli ana başlığından, içerik ve kaynakçası zenginleştirilerek üretilmiştir.

Öz

Akademik çalışmaların ve özellikle lisansüstü tezlerin zamanında bitirilebilmesi ve kaliteli bir çalışma ortaya çıkması açısından araştırma süreçlerine dair tekniklere uyulması önem arz etmektedir. Özellikle yüksek lisans eğitime başlayan öğrencilerin önemli bir kısmının tez aşamasını tamamlayamadıkları gözlemlenmektedir. Bu sorunun ortaya çıkmasında - başka nedenler yanında- araştırma tekniklerine uygun çalışılmamasının etkili olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle makalemizde araştırma süreçlerini ana hatlarıyla belirttikten sonra itina gösterilmesi gereken önemli hususlara dikkat çekmeye ve pratik çözümler sunmaya çalıştık. Bu bağlamda sırasıyla araştırma konusunu belirlemek, kaynakları tespit etmek, teknik ve yöntemi belirlemek, taslak plan hazırlamak, çalışma planı yapmak, kaynakları okumak, not almak, notları düzenlemek, özet çıkarmak, yazmak ve yazıyı düzeltmek üzerinde durduk. Araştırmada İslam Hukuku örneğinde tespit ettiğimiz hususların başta ilahiyat lisansüstü eğitimi alan öğrencileri olmak üzere tüm lisansüstü öğrencilere tez çalışmalarında yol göstereceğini umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat, Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku (Fıkıh), Bilimsel Araştırma, Pratik Çözüm Önerileri.

Abstract

It is important to comply with the techniques of research processes in order to complete academic studies and especially postgraduate theses on time and to produce a quality study. Especially, we see that a significant part of the students who started their graduate education could not complete the thesis stage. In addition to other reasons, we believe that not working in accordance with research techniques is effective in this. For this reason, in our article, after outlining the research processes, we tried to draw attention to the important points that need attention and to offer practical solutions. In this context, we focused on determining the research topic, identifying the sources, determining the technique and method, preparing a draft plan, making a study plan, reading the resources, taking notes, organizing the notes, summarizing, writing and editing the text, respectively. We hope that the issues we have identified in the example of Islamic Law in the research will guide all postgraduate students, especially those who receive graduate education in Theology, in their thesis studies.

Keywords: Theology, Basic Islamic Sciences, Islamic Law (Fiqh), Scientific Research, Practical Solution Suggestions.

Extended Abstract

Various books have been written to guide those who will do scientific research. When we can examine them, more theoretical information is given. Although this information is useful, we are of the opinion that it is not sufficient to meet the practical needs of postgraduate students who will do scientific research in the field of Theology, especially in Basic Islamic Sciences. The aim of this study is to meet the mentioned need to some extent.

It is important to comply with the techniques of research processes in order to complete academic studies and especially postgraduate theses on time and to produce a quality study. Especially, we see that a significant part of the students who started their postgraduate education could not complete the thesis stage. In addition to other reasons, we believe that not working in accordance with research techniques is effective in this.

For this reason, in our article, after outlining the research processes, we tried to draw attention to the important points that need attention and to offer practical solutions. In this context, we focused on determining the research topic, identifying the sources, determining the technique and method, preparing a draft plan, making a study plan, reading the resources, taking notes, organizing the notes, summarizing, writing and editing the text, respectively.

The subject selection, which is accepted as the first step of the research process, is the most important stage as it is the basic starting point for the other stages of the research. In this respect, the meticulousness to be shown in determining the subject will prevent or minimize the possible problems that may be encountered in other stages of the research process.

The researcher should first choose to study a subject that he has determined. However, as this is not always possible, someone else may need to study the topic suggested. In this case, he/she should pay attention to whether the proposed topic is suitable for him/her. Because people's acqis, their view of the issues, their understanding and the work plan in their minds are different from each other; a topic suitable for one may not be suitable for another.

Since scientific work is carried out with the intention of solving a question or problem, it is recommended to choose a topic that will provide a solution to a problem encountered in theory or practice.

After determining the subject, the researcher should turn to intensive and rapid literature review. It should identify the classical and modern sources related to the research subject and the studies that have been done directly on that subject.

Nowadays, it has become easier to access information on the internet. The researcher can find the thesis, book, article, paper, etc. related to the subject he/she is working or will study by accessing the library records and other related sites over the internet. On some sites there is only the imprint of the works, while on others there is PDF of them.

There are serious paid or free computer programs related to Islamic books. They should also be used. In addition to the advantage of book programs such as easy and fast access to information, there is also the possibility of errors and deficiencies during the transfer of works to electronic media. For this reason, it is recommended to use the information obtained from the book programs by checking the printed version of the work or the original PDF.

Determining the appropriate technique and method for the research subject and making a draft plan, which is the roadmap for the research, contributes to the more systematic conduct of the research. Making a work schedule brings order and discipline to the researcher's work.

The sources identified about the research subject should be subjected to academic, that is, analytical (analytical, analysing, analytic) reading. Academic reading is not something that can be handled with some kind of reading. It is necessary to subject the same text to different readings. For this reason, the texts should be read out of the corner of the eye (quickly; aimed at recognizing the main lines of the text) first, and then the examination (in-depth examination, research; slow and careful reading) should be started.

Analytical notes taken during and after reading constitute the first step of moving from academic reading to academic writing. Thanks to these notes, the researcher reveals the analytical skeleton of the text and his/her own opinion about the text. From a text for academic

writing; It is considered appropriate to take two types of analytical notes: short (reference) and more detailed.

It would not be possible to write the notes collected from the sources without classifying them according to the draft plan. After the notes are arranged, the summary phase starts. Abstract is a material production that reveals the most concise thinking material and enriches academic writing. As with reading, summarizing should be in an academic style. The abstract is to make a skeleton of the text as it makes sense to the researcher.

It is recommended that the writing be completed in these four stages: Outline the titles, write the titles in detail, combine the titles and complete the text.

Generally, the form (Plan, contents) of a work is looked at first, then the footnotes and bibliography, and then the content. Even if the content is good, if the shape is not good, a negative opinion is formed about that work. Therefore, attention should be paid to the formal aspect as well.

The written text takes its final form only after it has been corrected and improved several times. Because whether the author expresses what he/she wants to tell in an appropriate way should be carefully checked first by himself/herself and then by others. While the author writes his/her article focused on the content; He/she may have made mistakes in many aspects, from the words he/she used to grammar rules, from word spelling to punctuation.

Research processes in our article; We have tried to draw attention to the important points that should be taken into consideration by considering the practical needs of the researchers. The information we give to postgraduate students, candidate to be academic staff and academicians in their scientific studies; We believe that it will help in collecting, using and interpreting information and contribute to the development of academic abilities.

We hope that the issues we have identified in the example of Islamic Law in the research will guide all postgraduate students, especially those who receive graduate education in Theology, in their thesis studies.

Giriş

Bilimsel araştırma; teorik veya pratik problemlere güvenilir çözümler aramak amacıyla planlı ve sistemli olarak verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve yazılması sürecidir.¹

Akademik çalışmaların; konu seçimi, kaynak araştırması, kaynakların taranıp not alınması ve yazılması safhalarında uyulması gereken teknikleri vardır.

Bilimsel çalışma yapacak olanlara genel olarak sosyal bilimler,² özel olarak İslâmî ilimler³ bağlamında yol gösterecek çeşitli kitaplar yazılmıştır. Bunlardan inceleyebildiklerimizde daha çok teorik bilgi verilmektedir. Bu bilgiler yararlı olmasına rağmen İlahiyat alanında, özellikle de Temel İslam Bilimlerinde ilmî araştırma yapacak lisansüstü öğrencilerin pratik ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olmadığı kendi tecrübemiz yanında birçok akademisyen ve lisansüstü öğrenci tarafından da ifade edilmektedir. Bu pratik ihtiyacı karşılayacak bütüncül bir çalışma –bildiğimiz kadarıyla- bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı zikredilen ihtiyacı bir nebze olsun karşılayabilmektir. Onun için makalemiz esas olarak; araştırmacıların, özellikle Temel İslam Bilimleri -hâssaten İslam Hukuku- lisansüstü öğrencilerinin pratik ihtiyaçları, hazırlanan tez, seminer ve ödevlerde kendimiz, hocalar ve öğrenciler tarafından görülen eksik ve çekilen sıkıntılar ile bu bağlamda tarafımıza iletilen talepler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Çalışmada uzun yıllar lisansüstü derslere girmiş, yüksek lisans ve doktora öğrencisi mezun etmiş bir öğretim üyesi olarak kişisel tecrübe ve gözlemlerim yanında akademisyen ve öğrencilerin ifade ettikleri tecrübelerle ağırlık verilmiştir. Dolayısıyla çalışmada araştırma teknikleriyle ilgili teorik kitaplara referanstan ziyade meslekî tecrübe ve kişisel kanaatler dikkate alınmıştır.

Bir araştırmanın ana aşamaları genel olarak şöyle sıralanabilir: 1) Konuyu belirlemek ve sınırlarını çizmek, 2) Ön literatür çalışması yaparak kaynakları tespit etmek, 3) Teknik ve yöntemi belirlemek, 4) Taslak plan hazırlamak, 5) Çalışma planı yapmak, 6) Kaynakları okumak, not almak ve notları düzenlemek, 7) Notlardan özet çıkarmak, 8) Araştırmayı yazmak, 9) Yazıyı düzeltmek.⁴

¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 28.

² Bu kaynaklardan ulaştıklarımızdan yararlandıklarımızı makalemizde kullandık. Kaynak sayısı fazla olduğu için dipnotu şişirmemek adına burada vermiyoruz. Kaynakçadan bakılabilir.

³ Bk. Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.); Fethi Ahmet Polat, “Tefsir Ana Bilim Dalı Lisansüstü Seminer ve Tezlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ve Yazım İlkeleri Üzerine”, *Marife* 5/1 (Bahar 2005), 213-225; Recep Ardoğan (ed.), *İslam İlimlerinde Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (Klm Yayınları, 2018).

⁴ Araştırma süreçleri hakkında benzer ve farklı sıralama ve isimlendirmeler için bk. Türkkaya Ataöv, *Bilimsel Araştırma El Kitabı* (Balkanoğlu Matbaacılık, 1969), 1-16; Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 13-32; Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri* (İstanbul: İFAV, 1995), 173-175; a.mlf., *Uygulamalı*

Bu süreçleri sırasıyla ele alalım.

1. Araştırma Konusunun Belirlenmesi

Araştırma sürecinin ilk basamağı olarak kabul edilen konu seçimi, araştırmancının takip eden diğer aşamaları için temel hareket noktası olması nedeniyle en mühim aşamadır. Bu itibarla konu belirlemede gösterilecek titizlik, araştırma sürecinin diğer aşamalarında karşılaşılabileceği muhtemel problemlerin ortaya çıkmasını önleyebilecek veya asgariye indirecektir.⁵ Bu nedenle bazı bilim adamları –haklı olarak- konu seçmeyi, araştırmancının yarısı olarak kabul ederler.⁶

1.1. Araştırma Konusu Belirlemek İçin Takip Edilebilecek Yollar

1) Alanla ilgili yapılan çalışmaların listesini içeren literatür (Belli bir ilim dalında yazılmış eser veya yazarları tanıtan) kitapları, kütüphane kayıtları vs.yi incelemek.

Böylece mevcut çalışmalardan haberdar olunduğu gibi o çalışmalara –özellikle beğenilen ve dikkat çekenlere- kıyasla yeni çalışma konuları tespit edilebilir. Söz gelimi bir İslam hukukçusu üzerine yapılan çalışmanın benzeri başka bir İslam hukukçusu özelinde yapılabilir.

2) Bilimsel dergilerde alanla ilgili tartışmaları ele alan makaleleri incelemek.

Alanla ilgili makalelerin yer aldığı bilimsel dergileri taramak yanında, husûsen *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* gibi çalışılacak bilim dalına özel ilmî dergileri taramak tavsiye edilir.

3) Alanla ilgili tez ve diğer ilmî çalışmaların veya akademisyen ve araştırmacıların önerdiği araştırma konularına bakmak.

Bazı çalışmalarda sonuç kısmı bitirilirken, -konu kapsamının genişliği, bazı temel veya çağdaş kaynaklara ulaşamaması vs. gibi nedenlerle- çalışmada eksik kalan hususlar ve -yapılan araştırma yeni çalışmalara kapı aralıyorsa- yeni araştırma konuları ifade edilir. Onun için çalışmaların sonuç kısımlarını okumak önerilir.

Sosyal Araştırma Kavramlar Metotlar Teknikler Bilgisayar Uygulamaları SPSS (Çamlıca Yayınları, 2016), 323-324; Halit Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2004), 33, 39-40, 79-80, 85, 105-108; Şaban Öz, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (Neva Yayınları, 2015), 17-36; Özcan Güngör - Şeyma Yılmaz, “Bilimsel Araştırma Aşamaları”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı*, haz. Özcan Güngör (Grafiker Yayınları, 2018), 93-107; Ahmet Çelik, “Üçüncü Bölüm Bilimsel Araştırma Türleri ve İzlenecek Yollar”, *İslam İlimlerinde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, haz. Recep Ardoğan (Klm Yayınları, 2018), 101-114; Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 2020), 26-37; Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı* (İstanbul: Güzem Yayınları, 2020), 52-103; İpek Pınar Bekar, “Tez Hazırlama Süreci”, *Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri* (Erişim 22 Eylül 2022).

⁵ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (MÜSBE), *Lisansüstü Tez ve Proje Yazım Kılavuzu 2006-2007* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 8; Bekar, “Tez Hazırlama Süreci”. Ayrıca bk. Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, 176.

⁶ Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*, 33; Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 53, 65.

Araştırmacı öncelikle kendisinin belirlediği bir konuyu çalışmayı tercih etmelidir ancak bu her zaman mümkün olmadığından başkasının önerdiği konuyu çalışması gerekebilir. Bu durumda önerilen konunun kendisi için uygun olup olmadığına dikkat etmelidir. Zira kişilerin müktesebâtı, konulara bakışı, anlayışları ve zihinlerindeki çalışma planı birbirinden farklı olduğundan; birisi için uygun olan bir konu, diğeri için uygun olmayabilir.

4) Alanla ilgili genel olarak kabul görmüş ancak kanıtlanmamış faraziyeleri (Varsayımları, hipotezleri), alan uzmanları tarafından kanıtlanmamış veya zayıf bir şekilde kanıtlanmış iddiaları araştırmak.

5) Alanla ilgili kapsamlı (konu ve tartışmaları delil ve gerekçeleri ile anlatan) bir kitabı okuyup akla gelen muhtemel çalışma konularını not almak. Böylece hem alana olan aşinalık artar hem de araştırma konuları belirlenmiş olur. Bu çok vakit almakta ancak getirisi fazla olmaktadır.

1.2. Araştırma Konusu Seçiminde Dikkat Edilecek Hususlar

1) Araştırma konusu, araştırmacının merak ve ilgisini çekmelidir ki, başarılı bir çalışma ortaya çıksın.⁷ Örneğin İslam Hukuku alanında sigortanın hükmünü merak eden bir araştırmacı, bu alanda yeterli çalışma yoksa bunun üzerinde çalışmayı tercih etmelidir.

2) Araştırmacı, birikim ve yeteneğine uygun bir konu seçmelidir.⁸ Aksi durumda ya araştırmanın altından kalkamaz ya da kalitesiz bir çalışma ortaya çıkar.

3) Araştırma konusu, daha önce hiç veya yeterince çalışılmamış,⁹ alana ve bilimin gelişmesine katkı sağlayıcı olmalıdır.¹⁰ Bunun için Türkçe yahut yabancı dilde kitap veya tez olarak çalışılmış bir konu, mevcut çalışmalara önemli şeyler katmayacak, esas olarak eski çalışmanın tekrarı veya Türkçeye çevrilmesi ile sınırlı kalacaksa yeniden çalışılmamalıdır.

İlahiyat, özellikle de İslam Hukukunun içerisinde yer aldığı Temel İslâm Bilimleri temel konularının önemli bir kısmı ülkemizde veya yurt dışında özellikle de Arap dünyasında çalışılmış durumdadır. Bu yüzden bu alanlarda çalışılmamış konu bulmada ciddi sıkıntı çekilmektedir. Mevcut bilginin yeniden yorumlanması veya belli şahıs, dönem yahut bölge bazında dar alanda derinlemesine çalışmalar yapılması bir çıkış yolu olabilir.

⁷ Bk. Ataöv, *Bilimsel Araştırma El Kitabı*, 1; Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*, 35, 36; Çelik, “Üçüncü Bölüm Bilimsel Araştırma Türleri ve İzlenecek Yollar”, 103-104.

⁸ Bk. Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*, 34.

⁹ Bazıları buna “boşluk tespit etme (gap spotting) yöntemi” adını vermektedir. Bu, yaygın olarak tercih edilen güvenli bir araştırma sorusu bulma yöntemi kabul edilmektedir. Eyüp Aygün Tayşir, *Bu Tez Nasıl Bitecek? Lisansüstü Öğrencileri İçin Araştırma Kılavuzu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 47.

¹⁰ Bekar, “Tez Hazırlama Süreci”.

4) İlmî çalışma bir soruyu/sorunu çözme niyetiyle gerçekleştirildiğinden teoride veya pratikte karşılaşılan bir probleme çözüm getirecek bir konu seçilmesi tavsiye edilir. Tespit çalışması da yapılabilir ancak bilinen şeylerin söylenmesi makbul bir çalışma olmaz. Tespit ile kastedilen; hiç veya fazla bilinmeyen yahut yanlış bilinen bir şeyi araştırmacının kendi yorumuyla ortaya koymasındır. Meselâ: Hanefî fakih Serahsî'nin sünnet anlayışı Hanefîlerin sünnet anlayışından farklıysa ve bu husus bilinmiyor yahut yanlış/eksik biliniyorsa, bunun ortaya konulması, İslam Hukuku alanında makbul bir tespit çalışması olur.

5) Araştırmacının -Şâfiî fakih Gazzâlî, Hanefî fakih Serahsî gibi- alanında otoriter ve o sahanın geneliyle ilgili eser/eserler vermiş bir İslam Hukukçusunun görüşlerini çalışması; alanıyla ilgili küllî bakış elde edebilmesi için yararlı olur.

6) Araştırmacı seçtiği konudan iyi bir çalışma çıkacağına kanaat getirmiş olmalıdır.

7) Araştırma konusunda yeterli ve ulaşılabilir kaynak bulunmalıdır.¹¹ Aksi durumda araştırmayı tamamlayamama riski yüksektir. Konu güzel olur ama yeterli kaynağa ulaşılmazsa araştırma eksik kalır.

8) Araştırma konusu ve ana başlıkları net olmalıdır. Bu konuda araştırmacının zihni net olmazsa; araştırmayı tamamlamak ya çok vakit alır ya da mümkün olmaz.

9) Araştırmacı alanında yetişmesine katkı sağlayacak bir konu seçmelidir. Çünkü araştırmacının, özellikle de tezin temel fonksiyonundan birisi; kişiye alanında bilimsel araştırma yapabilecek yetenek kazandırmaktır. Araştırmacının yüksek lisans tezinde alanın literatür ve kavramlarına hâkim olması, doktora tezinde ise bunlara ilaveten orijinal fikirler ortaya koyması beklenir. Onun için yüksek lisans ve doktora tezi olarak, yazma bir eserin tahkiki yerine bir konunun incelenmesi tavsiye edilir. Çünkü araştırmacının yetişmesi için daha faydalı olur. Eğer tahkik çalışmasının araştırma yönü güçlü olursa, bu mahzur asgarîye indirilmiş olur.

10) Dar konuyu, derinlemesine araştırmak daha doğru görülmektedir. Konu ne kadar geniş olursa o kadar derin inceleme imkânı azalır. Çünkü araştırmacının zihni konunun genişliği oranında dağılır ve alt başlıkların yeterince işlenememesine neden olur.¹²

11) Araştırma konusunun kapsamı, araştırma için belirlenen zamanla uyumlu olmalıdır.¹³ Aksi durumda konuyu bütün yönleri incelemek mümkün olmayabilir.

2. Kaynakların Tespiti

¹¹ Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*, 35-36.

¹² Bk. Necmeddin Güney, "İslam Hukuku Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerde Sıkça Karşılaşılan Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (Ekim 2015), 411.

¹³ Ataöv, *Bilimsel Araştırma El Kitabı*, 1.

Araştırmacı, konusunu belirledikten sonra yoğun ve hızlı bir biçimde kaynak taramasına yönelmeli ve bulduğu kaynakları kayıt altına alarak, kendisine bir kaynak listesi oluşturmalıdır.

2.1. Araştırma Kaynaklarını Tespitte Takip Edilecek Adımlar

Araştırma konusu ile ilgili klasik ve modern kaynakları ve doğrudan o konuda yapılmış olan çalışmalarını tespit ederken şu adımlar takip edilebilir:

2.1.1. Kaynak Aramasında Kullanılacak Anahtar Kelimeleri Tespit Etmek

Günümüzde bilgiye ulaşmak için internet arama motorları, internet üzerinden veri tabanları veya kitap programlarının arama seçenekleri kullanılmaktadır. Zamanımızda kütüphane kayıtları, ilgili programlar aracılığıyla bilgisayar ortamında tutulduğu ve internet üzerinden aramaya açıldığı için kütüphanelerde kaynak taraması da - kütüphaneye gidilse bile- internet üzerinden yapılmaktadır. Arama yapılırken iyi sonuç elde edebilmek için konuyla ilgili Türkçe ve arama yapılacak yabancı dilde alternatif anahtar sözcükler ile eş anlamlıları kullanılmalıdır. Meselâ: İslam Hukukunda boşama konusunda arama yapılırken Türkçe “Boşama, boşanma, ayrılma, talak, tefrik, iddet, bair, ric‘i, hul‘, muhalaa, zıhar, lian, mulaane, tahkim”; Arapça (طلاق, تفريق, فسخ, عدة,) (بانن, رجعي, خلع, مخالعة, ظهار, لعان, ملاعنة, تحكيم) kelimeleri kullanılabilir. Alternatif kelimeler, teker teker ve topluca yazılarak aranabilir.

2.1.2. Konunun Alanla İlgili Kitaplarda Ele Alındığı Başlık/Başlıkları Tespit Etmek

Sözgelimi İslam Hukuku bilim dalında fikhın furuu veya usulü ile ilgili bir konu araştırılıyorsa, konunun furu veya usul eserlerinin hangi başlık/başlıkları altında ele alındığının belirlenmesi gerekir ki bilgilere kolayca ulaşılabilin.

2.1.3. Yapılmış ve Yapılmakta Olan Çalışmaları Tespit Etmek

Araştırma konusuyla ilgili tamamlanmış veya devam etmekte olan tezler ile tamamlanmış diğer çalışmaları belirlemek için aşağıda belirtilen adımlar takip edilebilir.

2.1.3.1. Literatür Çalışmalarından Yararlanmak

Araştırma yapılacak bilim dalıyla ilgili literatür çalışmalarından yararlanmak tavsiye edilir. Örnek: Hamdi Çilingir - M. Salih Eser, *Türkiye’de İslâm Hukuku Çalışmaları Literatürü (1928-2012)* (İstanbul: İSAR Yayınları, 2014).

2.1.3.2. Kütüphane Kayıtlarından, Bilimsel Çalışmaların Yer Aldığı Resmî veya Özel İnternet Sitelerinden Yararlanmak

Günümüzde internet üzerinden bilgiye ulaşmak kolaylaşmıştır. Araştırmacı internet üzerinden kütüphane kayıtlarına ve diğer ilgili sitelere ulaşarak çalıştığı/çalışacağı konu ile ilgili tez, kitap, makale, tebliğ vs.yi tespit edebilir. Bazı sitelerde sadece çalışmaların künye bilgisi, bazısında ise PDF’si de yer almaktadır.

İslâmî ilimlerle ilgili bir konunun kaynak tespitinde yararlanabilecek internet sitelerine örnek olarak şunları zikredebiliriz:

❖YÖK Ulusal Tez Merkezi

YÖK Ulusal Tez Merkezi web sayfası¹⁴ üzerinden Türkiye’de yapılan ve yapılmakta olan tez bilgilerine ulaşılır. Bulunan tezin, “Tez No”su tıklandığında: Yazarı çalışmasının veri tabanı üzerinden yayınlanmasına izni vermişse, tez adının başındaki Acrobat simgesi (📄) olur ve üzeri tıklanarak PDF’si ücretsiz olarak bilgisayara indirilebilir. Yazar sürekli veya belli bir tarihe kadar yayınlanma izni vermemişse bilgisayara indirilemez. Bu durumda ilgili tez, herhangi bir üniversitenin merkezi kütüphanesi aracılığıyla temin edilebilir.

❖İSAM Kütüphanesi

İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi) Türkiye’de örneği olmayan hizmeti araştırmacılara sunmaktadır. İSAM Kütüphanesi web sayfasında¹⁵ çeşitli kategorilerde arama yapmak mümkündür. Bunlardan sık kullanılacak olanlar şöyledir:

İSAM Kütüphanesi: Kaynak yönünden çok zengin bir kütüphanedir. Kitap kayıtlarına içindekiler kısmı eklenmeye başlanmıştır ki çok isabetli olmuştur. Adrese fotokopi gönderme hizmeti verilmektedir.

Türkiye Kütüphaneleri VT: Bu veri tabanında T.C. Kültür Bakanlığı’na bağlı yazma eserlerin bulunduğu 67 kütüphanenin kayıtları mevcuttur (23.07.2022). Buradan yazma eser araması yapılabilir.

Makaleler VT: Sadece makale künyeleri yer alır, PDF’leri yoktur.

İlahiyat Makaleler VT: Burada makaleler yanında tebliğler de yer almaktadır. Makale veya tebliğ adının başındaki Acrobat simgesi aktif (📄) ise, PDF’si bilgisayara indirilebilmektedir. Makalelerin ekserisinin PDF’si vardır. Makale ve tebliğ içeriklerinde de arama yapılabilir.

Dokümantasyon VT [*DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)* Madde Klasörü]: İSAM’ın yayınladığı *DİA* maddelerinin hepsine ait bir klasör bulunmaktadır. Bu klasör içerisinde söz konusu maddenin ele alındığı kaynakların bilgileri yer almakta ve maddeler yayınlanmış olsa da güncellenmektedir. Madde yazımından sonra tespit edilen dokümanların üzerine “MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN” damgası vurularak, araştırmacıların dikkati çekilmektedir. Madde klasörlerinin PDF’sini bilgisayara indirmek mümkündür. İlmî çalışmaya başlarken mutlaka bu klasörlere bakılması ve eğer araştırma uzun sürdüyse, belli aralıklarla yeni yayın var mı diye kontrol edilmesi faydalı olacaktır.

¹⁴ Yükseköğretim Kurulu (YÖK), “YÖK Ulusal Tez Merkezi” (23 Temmuz 2022).

¹⁵ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), “İSAM Kütüphanesi” (23 Temmuz 2022).

İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu VT: 1953 ve sonrasına ait İlahiyat alanıyla ilgili tamamlanan, tamamlanamayan, devam eden, devam etmeyen ve kabul edilmeyen tez bilgilerini kapsamaktadır ve sürekli güncellenmektedir. Tezlerin PDF'si yer almamaktadır.

Osmanlıca Makaleler VT: Bulunan risale adının başındaki Acrobat simgesi aktif (🔗) ise, PDF'si bilgisayara indirilebilmektedir.

Kadı Sicilleri Kataloğu VT: Bu veri tabanında 29.557 adet Osmanlı mahkeme sicili ve muhtelif defterlere ait künye bilgisi yer almaktadır (23.07.2022). Defterler İSAM Kütüphanesi'nde dijital olarak incelenebilmekte ve kadı sicilleri içinde arama yapılabilmektedir.

❖ DergiPark Akademik

DergiPark'ta¹⁶, Türkiye'de yayınlanan resmî ve özel akademik dergilerden aranan kriterleri karşılayanlardan isteyenler yer almaktadır. İlahiyat alanıyla ilgili resmî ve özel dergilerin çoğunluğu ve *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* DergiPark'ta yer almakta, yer almayanlar da gerekli kriterleri tamamlayıp katılmaya çalışmaktadırlar. Temmuz 2022 itibariyle dergi sayısı 2.185'e ulaşmıştır ve dergi sayısı sürekli artmaktadır. DergiPark sayfasında dergi, makale veya yazar adında, anahtar kelimeler ve makale içeriklerinde arama yapılabilmekte, makalelerin PDF'si bilgisayara indirilebilmektedir.

❖ Yükseköğretim Akademik Arama

Yükseköğretim Akademik Arama¹⁷, özellikle üniversite hocalarının kendi imkânlarıyla bastırdıkları ve piyasada bulunmayan doçentlik veya profesörlük kitabı gibi çalışmalarını bulma imkânı mevcuttur.

2.1.3.3. Ansiklopedi Maddesini Tespit Etmek

Ansiklopedi maddeleri bir konunun ana çerçevesini ve onunla ilgili yapılmış çalışmaları görmek için faydalıdır. İlahiyat alanında yaygın olarak kullanılan iki ansiklopediyi kısaca tanıtalım.

❖ İA (MEB İslam Ansiklopedisi)

İslam Ansiklopedisi; Hollanda'nın Leyden kentinde Brill Neşriyat tarafından 1908'de yayınlanmaya başlanmış ve 1938 yılında 30 senede tamamlanmış olan *The Encyclopaedia of Islam*'ın ilk baskısı esas alınarak telif, tadil, ikmâl ve tercüme suretiyle neşredilmiştir. Ansiklopedinin tamamı 13 cilttir ancak 5 ve 12. ciltler ikişer ciltten oluştuğundan toplamda 15 cilt etmektedir. *İslâm Ansiklopedisi*'nin madde sayısı 6290'dır. Bunların 2300 kadarı telif, 4000 kadarı ise tercümedir. Tercüme edilen

¹⁶ Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (TÜBİTAK ULAKBİM), "DergiPark Akademik" (23 Temmuz 2022).

¹⁷ Yükseköğretim Kurulu (YÖK), "Yükseköğretim Akademik Arama" (23 Temmuz 2022).

maddelerin pek çoğu, tadil, ikmâl ve tevsî suretiyle, âdeta yeniden ele alınmış, redaksiyonu sırasında önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır.¹⁸

Bu ansiklopedinin orijinalinin üçüncü edisyonu yayınlanmaya devam etmektedir. Çeviri maddelerinin ilgili ansiklopedinin güncel baskısına, telif maddelerin ise güncel bilgilere göre gözden geçirilmesine ve baskısının yenilenmesine ihtiyaç vardır.

İlahiyat alanında yapılacak araştırma konusuyla ilgili özellikle müsteşriklerin bakış açısını görmek için *İA*'ya bakmak tavsiye edilir.

❖ **DİA (TDV İslam Ansiklopedisi)**

TDV İSAM (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi) tarafından hazırlanan *DİA*, 1988 yılında yayınlanmaya başlamış ve 2013 yılında 25 senede 44 cilt olarak tamamlanmıştır. 2016 yılında Ek 2 cildin yayınlanmasıyla cilt sayısı 46 olmuştur. 2019 yılında Ek 2. cildin gözden geçirilmiş 2. basımı yapılmıştır. *DİA*'da -Ek 2 ciltle birlikte- 17 binden fazla madde vardır.

DİA, yeni yayınlandığı için *İA*'ya göre güncel, kapsamlı ve daha sağlıklı bilgileri içermektedir. Onun için mutlaka İlahiyat alanında yapılacak araştırma konusuyla ilgili *DİA*'ya bakmak gerekir.

DİA online (İnternet üzerinden) tam erişime açılmıştır¹⁹ ve madde başlıkları, madde içerikleri, müellifler ve kısaltmalarda arama imkânı vardır. Madde sonlarında ilgili maddenin matbudaki cilt ve sayfa numarası/numaraları belirtilmekte ve orijinal PDF'sini indirme imkânı verilmektedir.

2.1.4. Veri Tabanlarından Yararlanmak

Veri tabanlarında -bildiğimiz kadarıyla- ağırlıklı olarak çağdaş yayınlar yer aldığından bu tür yayınlara ulaşma açısından önemlidir. Veri tabanlarına internet üzerinden erişim sağlanmaktadır ve genellikle ücretlidirler. Üniversitelerin merkezî kütüphaneleri çeşitli veri tabanlarına abone olmaktadırlar. Araştırmacının veri tabanlarından da yararlanması yapacağı çalışma bakımından önemli görülmektedir.

2.1.5. Kitap Programlarından Yararlanmak

İslâmî kitaplarla ilgili ciddî ücretli veya ücretsiz bilgisayar programları vardır ve yenileri de yapılmaktadır. Bunlardan da yararlanılmalıdır. Kitap programlarının bilgiye kolay ve hızlıca ulaşma gibi avantajı yanında, eserlerin elektronik ortama aktarılması sırasında hata ve eksiklerin meydana gelme ihtimali de vardır.²⁰ Onun için kitap programlarından ulaşılan bilginin, eserin matbusundan veya orijinal PDF'sinden kontrol

¹⁸ Bkz. Vâhid Çabuk, *İslam Ansiklopedisi İndeksi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994).

¹⁹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi" (23 Temmuz 2022).

²⁰ Elektronik metinlerin avantaj, dezavantaj, problem, hata ve eksikleri hakkında ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. Necmeddin Güney, "Bilgisayar Ortamındaki İslâmî İlimler Konulu Arapça Program ve CD'ler Üzerine", *Marife* 5/2 (Güz 2005), 156-157, 175-185.

edilerek kullanılması tavsiye edilir. Bu durumda kaynakçada eser adından sonra program adını yazmaya lüzum yoktur. Aksi durumda kaynakçada eser adından sonra, bu esere hangi program vasıtasıyla ulaşıldığı belirtilmelidir ki eserdeki bilgi elektronik ortama yanlış veya eksik aktarılmışsa, araştırmacı; başka araştırmalarda atıf yapılan kaynakları görmeden kullanmak, kaynakları doğru anlayamamak ve bilgiyi çarpıtmak gibi daha ağır eleştiri ve ithama maruz kalmasın.

Bu başlık altında ilki Temel İslam Bilimlerinin hepsine dair kaynaklar içeren, diğer ikisi ise İslam Hukukuna özel olan üç programı kısaca tanıtmaya çalışacağız.

2.1.5.1. el-Mektebetü's-Şâmile Programı

el-Mektebetü's-Şâmile (المكتبة الشاملة), Temel İslam Bilimleri alanından en yaygın kullanılan programdır. İslâmî ilimlere ait ehl-i sünnet ve'l-cemaat âlimlerinin klasik ve güncel eserlerini bünyesinde toplamayı amaçlayan ve bilgiye ulaşma ve araştırma kolaylığı sağlayan ücretsiz kitap programıdır. Eserler içeriğine göre tasnif edilerek ve yazarlarının vefat tarihlerine göre listelenmiştir. Eserlerin çoğu, cilt ve sayfa numarası matbusuna uygun olarak programa aktarılmıştır ve önemli bir kısmının PDF'si de eklenmiştir. Programa sürekli yeni kitaplar ve bir kısmının PDF'leri eklenmekte ve internet üzerinden güncellenmektedir. Programda yer alan kitapların adlarında, içeriklerinde, başlıklarında, taliklerinde (Kişiler tarafından eklenen yorumlarda) ve müellif adlarında arama yapılabilir. Programın 4 (Receb 1443) versiyonunda 24 Temmuz 2022 itibariyle 3058 müellife ait 8098 kitap bulunmaktadır. Bunlardan fıkıh (İslam Hukuku) ile ilgili olanların tasnifi ve kitap sayısı şu şekildedir:

العدد	القسم
238	أمول الفقه
47	علوم الفقه والقواعد الفقهية
59	الفقه الحنفي
78	الفقه المالكي
78	الفقه الشافعي
138	الفقه الحنبلي
208	الفقه العام
393	مسائل فقهية
99	السياسة الشرعية والقضاء
19	العرائض والوصايا
64	الفتاوى

2.1.5.2. Câmiu'l-Fıkhı'l-İslâmî Programı

Câmiu'l-Fıkhı'l-İslâmî (جامع الفقه الإسلامي), fıkıh (İslam Hukuku) kitaplarına özel ücretli bir programdır. Harf isimli şirket tarafından Kuveyt Vakıflar Bakanlığı işbirliğiyle hazırlanmıştır. İslam fıkhının temel klasik eserleri ile bir adet modern kaynak (el-Mevsûatü'l-Fıkhıyyetu'l-Kuveytiyye) ve birçok hizmeti içermesi nedeniyle en büyük fıkıh programlarından biri kabul edilmektedir. Programın dördüncü

sürümünün içeriği şöyledir: İslam fıkhnın en önemli kaynaklarından 107 kitab (553 cilt, 347.000 sayfa), en büyük çağdaş fikhî çalışmayı temsil eden 39 ciltlik (Yaklaşık 13.000 sayfa) *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Kuveyyiyye*'nin en son baskısı, çağdaş fikhî araştırmalarının en önemlilerinden 1054 (27.227 sayfa) fikhî araştırma.²¹ Arama özellikleri bakımından çok gelişmiş ve farklı imkânlar sunan programda şu tür arama seçenekleri bulunmaktadır: Tüm fikhî konularını kapsayan ve 27.000'den fazla konuyu içeren konulu fikhî sözlüğü, açıklamalı ve programda yer alan kaynaklardaki yerleri ile irtibatlı fikhî, usûlî ve çağdaş 3656 terim, programda yer alan fikhî metinlerindeki ayetler, hadisler, eserler (Sahâbî ve tâbiîlere ait haberler), şiirler, isimler, kitaplar ve diğer indeksler. Ayrıca kaynaklarda geçen ayet ve hadislerin tahrîci yapılmış, metin içerisinde adları geçen meşhur fakihlerin muhtasar tercümeleleri (Biyografileri; öz geçmişleri), isimlerin üzerine tıklandığında görülebilecek şekilde eklenmiştir. Metinleri harekeli veya harekesiz görüntüleme ve kopyalama imkânı da mevcuttur. Ek olarak metinlerde geçen garip (Çok az kullanılması sebebiyle mânası kolayca anlaşılmayan) lafız ve terimler, fikhî sözlükleri ve tanımların zikredildiği metinler aracılığıyla açıklayan iki sözlük içermektedir. Programın, bütün bu özellikleriyle araştırmacıların işini kolaylaştıracak niteliklere sahiptir.²²

2.1.5.3. el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetu'l-Kuveyyiyye Programı

Kuveyt Devletinin hazırlanmış olduğu *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetu'l-Kuveyyiyye* (الموسوعة الفقهية الكويتية) adlı 45 cilt olarak matbu dev fikhî ansiklopedisinin programıdır ve ücretsizdir. Eser, el-Mektebetü's-Şamile içinde de mevcuttur. Ancak bu programda, İslam Hukuku alanında araştırma yapanların işini kolaylaştıran çok güzel özellikler vardır. Bunları kısaca şöyle ifade edebiliriz: Dipnottaki bir kaynak tıklandığında ilgili kitabın dipnotta belirtilen sayfası açılmaktadır. Böylece hem dipnottaki kaynağa kolayca ulaşılmakta, hem de bilginin siyak ve sibakını görme imkânı olmaktadır. Metinde farklı renkle geçen şahısların üzeri tıklandığında, o zatın kısa bir özgeçmişini kaynaklarıyla birlikte açıklayan bir pencere açılmaktadır. Bir delilin veya fikhî kaidenin geçtiği bütün yerler görülebilmektedir. Metin içinde ansiklopedinin başka bir maddesine bir atıf varsa o atfa tıklayınca ilgili madde açılmaktadır. Programın gelişmiş arama özellikleri bulunmaktadır. Metin, madde adları, deliller, kişiler, fakihler, mezhepler, terâcim, meseleler, fikhî kaideler, furûa ve usule ait terimler içinde arama yapılabilir.²³

²¹ Bu tür bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira İslâmî ilimlerle ilgili program ve CD'ler hakkında kapsamlı araştırması bulunan Necmeddin Güney, ücretli programların tanıtımında belirtilen “Şu kadar kitap, cilt ve sayfa içeriyor” şeklindeki bilgilerin genellikle gerçeği yansıtmadığını, müşteri çekmek için cilt ve kitap hesaplarının genellikle abartıldığını, dolayısıyla bu programları satın almadan önce içerikleri hakkında yeterli bilgi sahibi olunması gerektiğini belirtmektedir. Güney, “Arapça Program ve CD'ler Üzerine”, 185. Bu tür programları kullanan kimi akademisyenler de aynı tespiti şifahen ifade etmektedirler.

²² “Câmiu'l-fikhî'l-İslâmî el-isdâru'r-râbi”, *harf.com* (Erişim 26 Ağustos 2022). Programın hazırlanışı ve eski sürümleri hakkında bk. Güney, “Arapça Program ve CD'ler Üzerine”, 160-161.

²³ Programın özelliklerini tanıtan İslam Hukuku Öğretim Üyesi Mehmet Erdoğan, hayatında bu kadar emek verilmiş başka bir program görmediğini söylemektedir. Garibce (Mehmet Erdoğan), “Bir

2.2. Kaynakların Kullanımında Dikkat Edilecek Hususlar

1) Araştırma başında konu hakkında bilgi edinmek için genellikle sonradan yazılan kitapları okumak faydalı olur. Çünkü bazen ilk yazılan klasik eserler gerek üslup gerekse sistematik vs. açılardan araştırmacının konuyu özümsemesini zorlaştırmaktadırlar. Sonra yazılan eserler ise –alandaki birikimin sonucu olarak- daha kapsamlı ve sistematiktirler. Bu nedenle öncelikle o alanda yazılan dili en akıcı ve sistematigi en uygun eseri inceleyip ondan sonra önceki ve sonraki eserlere müracaat edilmesi daha isabetli olur. Meselâ: Fıkıh usulü ile ilgili bir meseleyi, mütekellimîn usulüyle yazılan Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Mustasfâ* veya Râzî'nin (ö. 606/1210) *el-Mahsûl* adlı eserleri dururken Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) *et-Takrîb ve'l-irşâd* ya da Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Burhân* adlı eserlerinden anlamaya çalışmak sıkıntılı olabilir. Fukahâ usulüyle telif edilmiş Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *el-Usûl*'ü varken Cessâs'ın (ö. 370/981) *el-Fusûl*'üne bakmak da aynıdır. Bazen meseleyi önce modern kaynaklardan iyice özümseyip sonra ilk dönemlere gitmesi isabetli olabilir. Modern kaynakların referansları, konu ile alakalı temel kaynakların görülmesi açısından da faydalıdır.

2) Eserleri incelerken ve referansta bulunurken müelliflerin vefat tarihi itibariyle ilk yazılandan başlayıp bu sırayı takip etmek gerekir. Böylece o konuda yazılanları, ilaveleri, öncekilerin sonrakilere etkisini ve yorumları kronolojik olarak takip edip değerlendirme imkânı olacaktır.

3) Sadece tâlî (Modern) kaynakların kullanılması, temel (Klasik) kaynaklara bakılmaması araştırmanın değerini düşürür. Tâlî kaynaklarda farklı bir bilgi veya yorum varsa mutlaka kaynak verilmelidir. Aksi durumda onlara atıf yapma zorunlu sayılmamaktadır. Tâlî kaynaklara gereksiz yere fazla atıf yapmak “dipnotu şişirmek” olarak görülmektedir.

3) Her ekolün (Mezhebin) görüşü, o mezhebin muteber aslî kaynaklarından verilmelidir. Örneğin Hanefî mezhebine ait bir görüş için bu mezhebin muteber eseri/eserlerine referans yapılmalıdır.

4) Eseri olan bir şahsa nispet edilen görüş için onun eseri referans gösterilmez. Örneğin Şâfiî fakih Gazzâlî'ye nispet edilen görüş için onun eserlerine atıf yapılmalıdır. Eseri olan bir müellife nispet edilen görüş onun eserinin/eserlerinin ilgili yerlerinde bulunamazsa, bu durum belirtilmelidir.

Bernameci Şahane Yok Artık Cehle Bahane”, *garibce.blogspot.com.tr* (13 Kasım 2013). Diğer bir İslam Hukuku Öğretim Üyesi Soner Duman ise, “Modern Zamanların En Kaliteli Eserleri”ni sıraladığı yazısında bu ansiklopediye ilk sırada yer vermekte ve onun hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Bu eser, fıkıh alanında şu ana kadar yapılmış en kıymetli çalışmadır. Ansiklopedik tarzda alfabetik olarak madde madde yazılmış eser son derece sistematiktir. Bir konuda araştırma yaparken öncelikle bu esere bakılması araştırmacılara büyük zaman kazandıracaktır.” Soner Duman, “Modern Zamanların En Kaliteli Eserleri”, *facebook* (20 Ekim 2018).

5) Aslı mevcut olan ve dili bilinen bir eserin sadece tercümesinin kaynak gösterilmesi araştırmanın değerini düşürür. Ancak eserin aslı verildikten sonra çevirisinin de verilmesinde sakınca yoktur. Eğer tercümeden yararlanılmışsa ilmî etik açısından, aslı ile birlikte tercümesinin de kaynak gösterilmesi gerekir. Çeviri, aslı ile kontrol ederek kullanılmalıdır. Aksi durumda mütercimın anladığına mahkûm olunur. Ayrıca çevirilerde –özellikler mütercim alana ve ıstılahlarına hâkim değilse- eksik ve yanlışların bulunma ihtimali vardır.

6) Bir kelimenin sözlük anlamı, o kelimenin ait olduğu dildeki sözlüklerden verilmelidir. Meselâ: Arapça kelimenin anlamı Arapça sözlükten, Türkçe anlamı ise Türkçe sözlükten verilmelidir. Bir kelimenin ıstılahî (Terim) anlamı ise, öncelikle ıstılah kitaplarından veya en azından o alanın kaynaklarından verilmelidir.

7) Farklı baskıları olan eserin -içinde farklı bilgi olması gibi özel bir neden yoksa-, bir baskısını tercih edip kullanmak tavsiye edilir. Aksi durumda bir eserin farklı baskılarını dipnotta gösterirken -künye bilgilerinin kısa yazıldığı ikinci ve sonraki dipnotlarda- karışıklık olmaması için neşreden, yayın evi veya basım tarihi gibi ilave bir bilgi yazılması gerekir.

3. Teknik ve Yöntemin Belirlenmesi

Kimi bilim adamları, ilmî araştırma açısından teknik ve yöntem (Metot) arasında ayırım yapmamakta ise de genel kabul ikisinin farklı olduğu yönündedir.²⁴ Bazıları ise yöntemin, tekniği de kapsadığını belirtir.

Teknik: Araştırma verilerini toplamak ve bir düzene sokmak için kullanılan özel yolları ifade eder. Araştırmada bir ya da daha çok veri toplama tekniği kullanılabilir. Tekniklere örnek olarak; monografi (Bilimsel alanlarda özel bir konu veya sorun üzerine yazılan inceleme) ve arşiv araştırması, deney, gözlem (Alan araştırması), vaka araştırması zikredebilir.²⁵

Yöntem (Metot): Kaynaklara nasıl ulaşacağını, elde edilen bilgilerin nasıl değerlendirileceğini ve sonuçları çıkarmak için hangi tekniklerin kullanacağını ifade eder.²⁶

Araştırmada kullanılan teknik ve yöntem çalışmanın giriş kısmında belirtilir.

²⁴ Onur Hamzaoğlu, “Bilimsel Yöntem Nedir; Bilimsel Yöntem İle ‘Araştırma Teknikleri’ Arasındaki Farklar Nelerdir?”, 50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem, haz. Alaeddin Şenel (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2017), 45; Orhan Türkdoğan, Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012), 219.

²⁵ Bk. Hamzaoğlu, “Bilimsel Yöntem Nedir; Bilimsel Yöntem İle ‘Araştırma Teknikleri’ Arasındaki Farklar Nelerdir?”, 45; Türkdoğan, Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları, 215, 216; Aydın Usta, “Sorunsaldan Sonuçlara Bilimsel Araştırma Süreci: Bir Araştırma Raporu Modeli Örneği”, *ODÜ [Ordu Üniversitesi] Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/5 (Haziran 2012), 139-140.

²⁶ Bk. Ertuğrul, Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler, 39; Hamzaoğlu, “Bilimsel Yöntem Nedir; Bilimsel Yöntem İle ‘Araştırma Teknikleri’ Arasındaki Farklar Nelerdir?”, 45.

4. Taslak Plan Hazırlanması

Araştırma konusuyla ilgili ön çalışma yapıldıktan sonra araştırma için öngörülen “Taslak plan” (Geçici plan) yapılmalıdır. Nasıl ki bir bina yapılmadan önce planı yapılır, sonra ona göre inşa edilirse ilmî araştırma da buna benzer.

Hazırlanan taslak, araştırmacının çalışması sırasında izleyeceği yolu gösterir²⁷ ve başlangıçta geçici plan hazırlanması, zamandan tasarruf etmeyi sağlar.²⁸ Zira geçici plan oluşturulduktan sonra kaynaklar okunursa, konu ile ilgili bilgilerin seçimi ve tasnifi kolay olur.²⁹

Araştırma için yol haritası mesabesinde olan³⁰ taslak bir planın yapılması araştırmanın daha sistemli yürütülmesine katkı sağlayacaktır.³¹ Plansız bir çalışma, pusulası olmayan bir gemiye benzetilmiştir.³²

Taslak planda, konu ana hatlarıyla belirtmeli ayrıntıya girilmemelidir (Bölümler ve onların ana başlıkları belirlenmeli, alt başlıklara yer verilmemelidir).³³ Ayrıntılar konu üzerinde çalışıldıkça ortaya çıkacaktır. Araştırmanın ayrıntılarına inildikçe, öğrenilen yeni bilgiler ışığında geçici plan sürekli güncellenecektir.³⁴

5. Çalışma Takvimi Yapılması

Çalışma takvimi, araştırmanın başlangıcı ile bitişi arasındaki tüm çalışmalarını gösteren bir belgedir. Genellikle hazırlık, bilgi toplama ve yazma aşaması belirtilir. Çalışma takvimi yapılırken sürelerin makul bir şekilde belirlenmesine dikkat edilmelidir. Bunun için tecrübeli araştırmacılara danışmak tavsiye edilir.³⁵

Zamanlamanın en önemli yararı, araştırmacının çalışmalarına düzen getirmesi ve disipline etmesidir.³⁶ Araştırmacı belli bir program dâhilinde çalışmazsa vaktini verimli kullanamaz. Özellikle yüksek lisans ve doktora tezlerini zamanında bitirebilmek için gereklidir.

6. Kaynakların Okunması

²⁷ Bekar, “Tez Hazırlama Süreci”.

²⁸ Bekar, “Tez Hazırlama Süreci”.

²⁹ Bk. Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 68.

³⁰ Güney, “Lisansüstü Tezlerde Sıkça Karşılaşılan Sorunlar”, 411.

³¹ Ataöv, *Bilimsel Araştırma El Kitabı*, 2.

³² Harun Ögmüş, *İlâhiyat Araştırmaları Kılavuzu* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 33.

³³ Bazı akademisyenler planın ayrıntılı olmasını tavsiye etmektedirler. Bk. Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, 14-15; Öz, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 23; Harun Ögmüş, *İlâhiyat Araştırmaları Kılavuzu* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 33. Ancak bizim ve -görebildiğimiz kadarıyla- birçok akademisyenin kanaati ise aksi yöndedir. Örnek olarak bk. Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 69.

³⁴ Bk. Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, 15; Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, 32; Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 68; Ögmüş, *İlâhiyat Araştırmaları Kılavuzu*, 25, 33; Bekar, “Tez Hazırlama Süreci”.

³⁵ Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*, 40, 41.

³⁶ Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, 32.

Kaynakların tespitinden sonra tez ve diğer ilmî araştırmaların temel iki aşaması vardır: 1) Konuyla ilgili bilgilerin toplanması (Kaynakların okunması, not alınması ve notların tasnif edilmesi), 2) Toplanan bilgilerin özetinin çıkarılması, yazılması ve gözden geçirilip düzeltilmesi.

6.1. Akademik Okuma Yapılması

Akademik okuma; analitik (Analitik; analiz edici³⁷, tahlil edici, çözümleyici) bir okuma tarzıdır. Çünkü akademik/analitik yazma, bir soruyu takiben yahut bir sorunu çözmeye niyetiyle gerçekleşir. Analitik okuma; insanın doğal zihnî bir yeteneği olan “Analiz” (Tahlil) ile gerçekleşir. Analiz; temelde önümüzdeki nesneyi/konuyu parçalarına ayırıp her bir parçayı ayrıca düşünmeyi, sonra onların ilişkilerini bütün içinde değerlendirmeyi, sonuç olarak bu nesne/konu hakkında bütüncül ve kapsamlı bilgi edinmeyi ifade eder. Analitik okuma metnin araştırdığımız konuyla ilişkisini ortaya çıkaran sorgulayıcı bir okumadır.³⁸

6.2. Akademik Okuma Düzeyleri³⁹

Hiçbir akademik çalışma -dâhiler hariç- tek seferde ortaya çıkmaz. Bilimsel yazı yazmanın aşamaları ve her aşamanın kendi içinde süreçleri vardır. Bunlardan birisi olan akademik okuma, bir çeşit okumayla halledebilecek bir şey değildir. Aynı metni farklı okumalara tabi tutmak gerekir. Metin önce göz ucuyla (Hızlı; metni ana hatlarıyla tanımaya matuf) okunmalı daha sonra tetkik (Derinlemesine inceleme, araştırma; yavaş ve dikkatli okuma) aşamasına geçilmelidir.⁴⁰ Şimdi sırasıyla bunları ele alalım.

6.2.1. Göz Ucuyla Okumak

Göz ucuyla okuma; tespit edilen kaynakların yazım amacı ve ne söylemek istediğine dair fikir edinmek, temel iddiasını anlamak amacıyla ayrıntılara takılmadan yapılan okumadır. Diğer bir deyişle bütünü görmek için kuş bakışı yapmak, ayrıntıya boğulmadan ana resmi ortaya çıkarmaktır. Bununla, iskeleti görmek için kasları belli belirsiz gösteren X-Ray (Röntgen) cihazı gibi bir okuma kastedilmektedir.

Göz ucuyla okuma sonrasında metnin daha ileri bir okuma gerektirip gerektirmediğine dair analitik bir kanaat oluşur. Bu kanaat metnin; araştırılan konuyla ilgili olup olmadığı ve sorulara cevap verip vermediğine dair yargılardan oluşur.

Göz ucuyla okuma esnasında metin üzerine bir takım semboller veya buranın neden dikkati çektiğini belirtecek bir iki kelime ile sadece geri dönüldüğünde hatırlatacak kadar not alınması tavsiye edilir. Araştırmacı bu şekilde, hem okuma

³⁷ Araştırmacının özünü, araştırmacının kendi fikir, düşünce ve analizleri oluşturur. Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 94.

³⁸ Yasin Ramazan, “Akademi Günlüğü: Akademik Okuma-Yazma Rehberi”, *Wordpress* (23 Şubat 2021).

³⁹ Akademik okuma düzeyleri için bk. Ramazan, “Akademi Günlüğü” (23 Şubat 2021); Yasin Ramazan, *Araştırmanın Alfabetesi Yeni Başlayanlar ve Yeniden Başlamak İsteyenler İçin Akademi Kültürü* (İstanbul: Babil Kitap, 2021), 107-123.

⁴⁰ Bk. Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 91.

düzenini değiştirmeden devam edebilir hem de bu okuma tarzının esas amacı olan metnin bütünlüğünde neden bahsedildiğini gözden kaçırmamış olur.

Göz ucuyla okuma; dedektörle maden aramaya benzetilebilir. Dedektörün maden sinyali verdiği yerleri işaretleyip bunlar üzerinde çalışılmalıdır (Tetkikte bulunulmalıdır).

6.2.2. Tetkik Ederek Okumak

Göz ucuyla okurken ilgiyi çeken metinler tetkiki (İncelemeyi) hak eder. Göz ucuyla okuma sonrasında daha ileri bir okuma gerektirdiği kanaatine varılan metinlerin neyi, nasıl ve neden söylediğine odaklanmak lazımdır. Bu da ikinci düzey okumayı yani tetkiki gerektirir.

Tetkik; adından da anlaşıldığı gibi, çok dikkat gerektiren bir okuma düzeyidir. Araştırmacı ile metin arasında kurulacak ilişkinin ilk ciddi adımıdır. Bu yüzden dikkatin nereye ve ne şekilde yöneltileceğini bilinçli bir şekilde kontrol etmek şarttır. Tetkik sırasında verimli bir analitik okuma ancak tıpkı bir insanla konuşur gibi metinle diyaloga girip şu üç temel sorunun cevabı aranarak yapılabilir:

1) Metnin yazılma nedeni nedir?

2) Metindeki bilgilerin araştırma konusuyla ilgili bilinen bilgilerle bağlantısı, farklılığı ve benzerliği nedir?

3) Metin yeni veya farklı bir şey söylemekte midir?

7. Kaynaklardan Not Alınması

Akademik okumadan akademik yazmaya geçmenin ilk ayağını, okuma sırasında ve sonrasında alınan analitik notlar oluşturur. Araştırmacı bu notlar sayesinde metnin analitik iskeletini ve metin hakkında kendi fikrini ortaya koyar.⁴¹

7.1. Not Alma Çeşitleri

Akademik yazı yazmak için bir metinden; kısa (Referans) ve daha detaylı olmak üzere iki türlü analitik not alınması uygun görülmektedir.⁴²

7.1.1. Kısa Notlar

Kısa (Referans) notlar; metni tetkik ederek okurken akla gelen bağlantı, ipucu, yorum, fikir ve sorulara dair kısa notlardır. Bunun temel iki faydası vardır:

1) Bunlar her zaman akla tam olarak gelmeyeceği için kayıt altına alınmış olur. Böylece daha sonra metne tekrar geri döndüğünde önceki okumada ortaya çıkan değerli anlamlara kayıpsız veya çok az bir kayıpla tekrar dönülebilir.

⁴¹ Ramazan, "Akademi Günlüğü" (23 Şubat 2021); Ramazan, *Araştırmanın Alfabetesi*, 127.

⁴² Kısa ve detaylı not alma hakkında bk. Ramazan, "Akademi Günlüğü" (23 Şubat 2021); Ramazan, *Araştırmanın Alfabetesi*, 127-135.

2) Referans notları, yakalanan önemli ipuçlarını, yazının sonuna kadar akılda tutmaya çalışmaktan ve bu yorgunluk nedeniyle yazının ilerleyen aşamalarındaki gelişmeleri ister istemez kaçırmaktan korur.

Referans notun amacı, daha detaylı notları alırken ve özet çıkarırken yol göstermesidir.

7.1.2. Detaylı Notlar

Araştırmacının metni önüne koyup referans notlarına bakarak yapacağı şey, kendi anladığı şekilde metnin bir iskeletini çıkarmaktır. Yani aldığı notları zihninde birleştirip, anlamlı bir bütün oluşturmaktır.

Araştırmacı metin içinde dikkate değer fakat ayrıntı olmayan şeyleri notlarına ekleyebilir. Metinde araştırma için önemli olan şeyler not edilmeli ama bu aşamada metin değerlendirmesi –akla gelenleri kısaca not etme dışında- yapılmamalıdır.

Araştırmacının detaylı notlar için; -meselâ makaleden bir, kitap bölümlerinden uzunluğuna göre bir veya iki Word sayfasından daha uzun not almak gibi- kendisine bir sınır belirlemesi tavsiye edilir. Bu daha seçici davranmayı ve zihnin daha işlevsel çalışmasını sağlayacaktır.

7.2. Notların Kâğıda, Deftere veya Bilgisayara Yazılması

Notlar; fiş usulüyle kâğıda⁴³, deftere veya bilgisayarda Evernote, OneNote gibi not tutma programına yahut Word adlı yazı yazma programına yazılabilir. Kısa notlar kaynağın üzerine de yazılabilir ama kaynakları kirlettiğinden tavsiye edilmez. Günümüzde ülkemizde ve dünyada akademik çalışmalar Word programında yazıldığı için notlar Word dışında saydıklarımıza yazılsa bile en son Word'a yazılması gerekmektedir. Onun için notların da doğrudan Word programına yazılması vakit kazandıracağından tavsiye edilir. Notları kâğıt/defter yerine bilgisayara yazmanın; bilgileri internette (E-mail vs.de), flashdisk veya hariç diskte yedekleme, kolayca taşıma, düzeltme, ekleme/çıkarma yapma, başka yere kopyalama, ileride lazım olduğunda bilgisayarda yazılı olarak hazır olması, başkası ile paylaşabilme gibi avantajları vardır.⁴⁴ Bunlar kâğıda yazılan notlar üzerinde ya hiç yapılamaz ya da sınırlı olarak yapılabilir.⁴⁵

8. Notların Düzenlemesi

⁴³ Fişleme usulünü kullanımında dikkat edilmesi gereken hususlar, bilgi fişi örnekleri ve tasnifi için bk. Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, 23-31.

⁴⁴ Harun Ögmüş, yazma safhasında istenilen bir bilgiyi kolayca bulabilmek için notların bir Word dosyasına yazılmasını tavsiye etmektedir. Ögmüş, *İlâhiyat Araştırmaları Kılavuzu*, 61-62, 63-64.

⁴⁵ Harun Ögmüş, ideal not tutma yöntemlerinden birisinin; -eski araştırmacıların yaptığı gibi- notları, A4 kâğıdının üçe bölünmesiyle elde edilen ve “bilgi fişi” adı verilen kâğıtlara veya bilgisayarda bu ebatta sayfalara yazmak olduğunu söylemektedir. Ögmüş, *İlâhiyat Araştırmaları Kılavuzu*, 62-63. Notların kâğıtlara yazılmasının, metinde belirttiğimiz gerekçelerle ideal olmadığı kanaatindeyiz.

Akademik çalışmanın en önemli özelliği bilginin belirli bir disiplin içinde sistematik ve analitik (Analiz edici) olarak sunulmasıdır. Bilgi sistematik sunulmazsa konu dağınık, kaçınılmaz olarak tekrarlara düşülür ve gereksiz şişer. Bunlar ilmî çalışmanın kalitesini ve değerini düşürür. Analiz olmadan ilmî çalışma olmaz.

Kaynaklardan toplanan notları, taslak plana göre tasnif etmeden yazmak mümkün olmaz. Daha sonra bu işle uğraşmamak için yukarıda belirtilen şekilde baştan tasnifli not almak tavsiye edilir.

Bir konuya/başlığa ait notlar kendi içerisinde tasnif edilirken klasik kaynaklardan alınanlar önce vefat edenden başlayarak ölüm tarihine göre, çağdaş kaynaklardan alınanlar ise baskı tarihine göre sıraya konulmalıdır.⁴⁶

Notlar düzenlendikten sonra özet çıkarma aşmasına geçilir.

9. Notlardan Özet Çıkarılması⁴⁷

Tasnif edilen kısa ve detaylı notlardan yararlanılarak özet çıkarılmalıdır.

Özet, en öz düşünme malzemesini ortaya çıkaran ve akademik yazıyı zenginleştiren bir materyal üretimidir. Okumada olduğu gibi özet çıkarmanın da akademik (Analitik; analiz edici) tarzda olması gerekir.

Zihnin çalışma prensiplerinden biri, her metnin özünü bulmaya çalışmasıdır. Özet bunu sağlayacaktır.

Araştırma konusu ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler araştırmacı için ham malzemedir. Onun çok üstün bir zekâ ve hafızası olsa dahi, akademik olarak, elindeki bu “Ham” materyali (Kimin nerede ne yazdığını) verimli kullanması çoğu zaman mümkün olmaz. Özet çıkarmak bunu mümkün kılar.

Özet, metnin araştırmacıya anlamlı geldiği haliyle bir iskeletini çıkarmaktır. Özet çıkarmanın standardı; araştırmacının “Alıntı” yaparak değil, kendi cümleleriyle aşağıdaki maddeleri metinden okuduklarından hareketle çıkarmasıdır.

- Metin niçin (Hangi probleme ya da soruya binaen) yazılmıştır?
- Yazarın iddiası, ana fikri nedir?
- Hangi deliller kullanılmıştır?
- Deliller iddiayı destekliyor mu?
- Metin, ele aldığı problemi/soruyu yeterli şekilde cevaplayabiliyor mu?
- Kullanılan metot veya teori nedir? Yahut yazarın eğilimi ne yöndedir?

⁴⁶ Bk. Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, 33.

⁴⁷ Özet çıkarma hakkında bk. Ramazan, “Akademi Günlüğü” (23 Şubat 2021); Ramazan, *Araştırmanın Alfabeti*, 143-145.

- Metot veya teori uygun şekilde kullanılıyor mu? Yahut yeni bir metot-teori sunuluyorsa, bu metot ve teori metin içinde tutarlı bir şekilde sunuluyor mu?

- Varsa metinden çarpıcı ve özetleyici birkaç cümle (Belki kitaplar için birkaç kısa paragraf) alıntı

Dikkat edilirse, araştırmacı bu özetleme sırasında, okuduğu metnin adeta yeniden bir inşasını yapmak durumunda kalır. Bu inşa ettiği, yazacağı araştırmanın temelidir. Onun akademiye özgün katkısının ve belki farkında olmadığı orijinal bakış açısının ortaya çıkacağı zemindir. O yüzden, zahmetli görünse ve bazen oldukça zaman alıcı olsa da yazılan özetler, gönül rahatlığıyla çalışmalarda kullanılabilir.

Özet çıkarıldıktan sonra yazma aşmasına geçilir.

10. Araştırmanın Yazılması

Akademik yazıma yeni başlayanın, çalıştığı alanın uzmanları tarafından örnek gösterilen çalışmalardan en azından 4-5 tanesini dikkatlice okuması tavsiye edilir. Böylece hem şekil hem de akademik yöntem ve üslubun nasıl olduğu/olması gerektiğine dair somut örnekler görmüş ve fikir edinmiş olur.⁴⁸

İyi bir akademik yazım dili kazanabilmenin yolu çok okumaktan geçmektedir.

Yazma aşamasını, mutfağa veya inşaat alanına getirilen malzemelerden yemek⁴⁹ yahut bina inşa etmeye benzetebiliriz. Malzeme ne kadar kaliteli olursa olsun, bunu kullanacak kişiler usta olmazlarsa, ortaya kaliteli bir ürün çıkmaz. Araştırmacı maharetini esas olarak burada sergileyecektir.

Yazmadan önceki aşamaların kendi içinde süreçleri olduğu gibi yazmanın da vardır. Önce yazım ilkeleri, sonra yazım aşamaları üzerinde duralım.

10.1. Yazım İlkeleri

Akademik yazmanın -pek çoğu göz ardı edildiği için kalitesiz çalışma ortaya çıkmasına neden olan- önemli ilkelerini şöyle ifade edilebilir:⁵⁰

1) Akademik yazma, bir konuda söylenecek yeni/farklı bir şey olduğunda mümkün olur. Onun için araştırmaların tasvirleri (Anlatılması), bir kitabın özeti, “Falancalar şöyle söylemiş, şurada böyle bir olay var” gibi haber ifade eden cümleler, yazı yazmak için yeterli olmaz. Anahtar kural; söylenen şeyin doğru yahut yanlış olarak değerlendirilebilecek bir tezinin olması gerektiğidir.

2) Akademik yazma, akademik bir zemin üzerinde mümkün olur. Bundan dolayı araştırmacının ilk maddenin gereğini yerine getirebilecek bir fikri var ama bunların

⁴⁸ Bk. Öğmüş, *İlahiyat Araştırmaları Kılavuzu*, 77.

⁴⁹ Ertuğrul, *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*, 105.

⁵⁰ Bk. Ramazan, “Akademi Günlüğü” (23 Şubat 2021); Ramazan, *Araştırmanın Alfabeti*, 149-151.

akademik yazımda hangi kavramlarla ve ne şekillerde işlendiğini bilmiyorsa, onlara referansla kendi fikrini söyleyemiyorsa, bu durum yazıyı akademik olmaktan çıkarır. Onun için araştırılan konu hakkında yazılanlardan haberdar olmalı ve onları uygun şekillerde kendi fikrini ifade ederken kullanmalıdır.

3) Akademik yazma, delillere dayanır. Akademik çalışmalar, o konuda kapsamlı ve sistematik bilgi isteyen okur kitlesine hitap ettiğinden deliller kapsamlı ve sistematik olmalıdır.

10.2. Yazım Aşamaları⁵¹

Yazma –az önce belirtilen ilkeleri de ihtiva edecek şekilde-; başlıkları ana hatlarıyla yazmak (İskeleti oluşturmak), başlıkları detaylı yazmak (Kasları oluşturmak), başlıkları birleştirmek (Sinir sistemini oluşturmak), yazıyı tamamlamak (Ten ile kaplamak) şeklinde dört aşamadan oluşur. Zikredilen yazım aşamalarını sırasıyla ele alalım.

10.2.1. Başlıkları Ana Hatlarıyla Yazmak

Bir akademik yazı; 1) bir soru/sorun, 2) soru/soruna verilen cevaplar, 3) cevapların birbiriyle ilişkilendirilmesi, 4) cevapların analizi, 5) nihayetinde o soru/soruna getirilen orijinal bir katkıdan ibarettir. Araştırmacı iskeleti sayılan bu beş adımda çıkarmalıdır. Bunu yaparken, kendi cevabını destekleyecek bir yahut birkaç somut dayanak da getirmeli ve onları da en sade biçimde, açık bir dille yazmalıdır.

İskeleti belirtilen beş adımda oluştururken kelime veya satır limiti konulabilir. Bu limitler, örneğin: “Her bir cevap 4 satırda anlatılacak” veya “Analizin her bir bağlantısı 100 kelime olacak” şeklinde olabilir. Neticede araştırmacının eline, en fazla bir sayfa veya ondan biraz fazla, çok sade ve anlaşılır bir metin geçmelidir.

10.2.2. Başlıkları Detaylı Yazmak

Oluşturulan iskelete kas giydirmek; bir önceki aşamada ele alınan soru/sorun ve bulunan cevapları, yapılan karşılaştırma ve analizleri elle tutulur hale getirmek anlamına gelir. Yani araştırmacı yazarken daha cesur olmalı ve önceden kendisine “gibi gelen” fikirleri destekleyerek bir şeyler söylemeli; incelediği soru/sorunu hangi bağlamda ele aldığını anlatmalıdır.

Diğer taraftan soru/soruna verilmiş cevaplar, kas giydirme esnasında genişletilmeli ve yorumlanarak okuyucuya açıklanmalıdır. Açıklamaların, konuyla doğrudan ilgili olmasına ve yazılmış olanı yeniden yazmamaya dikkat edilmelidir. Çünkü yazılmış olanı olduğu gibi yazmanın bir anlamı yoktur.

⁵¹ Yazım aşamaları hakkında bk. Ramazan, “Akademi Günlüğü” (23 Şubat 2021); Ramazan, *Araştırmanın Alfabetesi*, 153-167.

Kas giydirme işlemi, araştırmacının kendi tezini ortaya koymasıyla nihayet bulacaktır.

10.2.3. Başlıkları Birleştirmek

Metnin bir soruya/soruna, onun cevaplarına, o cevapların analizine ve araştırmacının soru ve cevaplara yaklaşımına dair olan kasları şimdiye kadar oluştuğu için, bu aşamada yapılması gereken; birbirinden bağımsız bu kasları bir bütünlüğe sokmaktır. Bunun için araştırmacı öncelikle özgünlüğün metnin neresinde bulunduğunu bulmalı ve yazıyı bu en önemli kısım etrafında şekillendirmelidir.

10.2.4. Yazıyı Tamamlamak

Yazmanın son aşamasında araştırma metni, okura sunulacak hale getirilecektir.

Akademik metin, bilinmeyen bir konuda, bilenlerin ne dediği merak edildiği için okunur. Okur, metnin, bir bilen tarafından yazıldığını; doğrudan temas ettiği sorunun açıklığı ve buna verdiği cevabın orijinalliği ile anlar. Sinir sistemini oluşturma esnasında yazıyı, en önemli kısmı etrafında şekillendirmek gerektiğini söylemiştik. Fakat bu şekillendirme sadece içerikten anlaşılıyorsa, ilk bakışta görünecek şekilde değilse, ilgili okuyucuyu bile çekmek zor olabilir. Çünkü bu durumda yazı; kasları, kemikleri ve sinirleri görünen bir vücuda benzer. Bu nedenle okuyucuyu konuya çekmek için yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

1) Önce problem açıkça belirtilmeli, sonra varılan sonucun diğerlerinden farkı kısaca ifade edilmelidir. Metni özel kılanın ne olduğunu okurdan önce araştırmacı sormalı ve cevabını, giriş ve sonuç kısmına açıkça yazmalıdır.

2) Metni hazırlarken dilin doğru kullanılmasına özen gösterilidir. Anlatılan şeyler -hem terimsel hem de genel dil çerçevesinde- olabildiğince birbiriyle ilişkili kelimelerle açıklanmalıdır.

3) Konunun yazımında ortaya konan fikirlerin ve varılan yargıların birbiriyle tutarlı olmasına dikkat edilmelidir.

4) Metnin yapısı gözetilerek, anlamlı bağlantılar kurulabilecek başlıklar, ara başlıklar ve paragraf girişleri ile sonuçları eklenmelidir. Öyle ki, bir düşünceden diğerine, bir iddiadan diğerine geçiş tıpkı bir arkadaş sohbeti gibi akabilmelidir.⁵² Eğer okurun gözünde “Bu nereden çıktı?” denebilecek bir paragraf varsa, bağlantılar eksik kalmış demektir. O noktaya hem içerik hem de şekil bakımından özel ilgi göstermek gerekir.

10.3. Yazımla İlgili Bazı Hususlar

⁵² Bir yazılı metnin üslup yönünden sahip olması istenen akıcılık ve diğer özellikleri için bk. Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 101.

Araştırmanın yazımında dikkat edilmesinde fayda gördüğümüz -bir kısmı yukarıda da vurgulanan- şu hususları hatırlatmakta fayda görüyoruz:

1) İlmî çalışmanın bir ana fikri veya iddiası olmalıdır. Araştırma bunu destekleyecek şekilde yazılmalıdır.

2) Araştırma konusu ile ilgili bilgiler toplandıktan sonra, hemen yazmaya geçilmemeli, bilgiler dikkatlice okunup özümsemeli ve belli bir tefekkür süresi geçirilmelidir. Bazı akademisyenler bunu, “Demlenmek/demlenmeye bırakmak” benzetmesi ile ifade ederler. Çay deminin kıvamını alması için belli bir süre beklemek gerektiği gibi, toplanan bilgilerin kavranıp özümsemesi ve değerlendirilmesi için de belli bir tefekkür süresinin geçmesi lazımdır. Onun için yazımda aceleci davranılmamalıdır. Tecrübeler göstermiştir ki, tefekkür süresi içerisinde insan zihnine araştırma konusu ile ilgili yeni fikirler ve yorumlar gelmekte, çalışma daha da olgunlaşmaktadır.

3) Kaynaklarda yer alan bilgileri rastgele alt alta sıralamak, mesela “Bu konuda falan şöyle dedi, filan böyle dedi” demek doğru değildir. Bunun yerine bilgiler, tekrardan kaçınarak dakik bir tasnifle ve araştırmacının ifadesiyle kompoze edilmelidir. Bilgiler; “Bu konuda iki farklı görüş/yorum vardır, falanlar şu görüşü, filanlar ise şu görüşü savunmuştur” şeklinde tasnifli verilmelidir. Görüş sahipleri ifade edilirken –sonrakiler öncekilerden yararlandığı ve etkilendiği için- vefat tarihleri dikkate alınmalı, daha önce yaşananın adı ve görüşü önce zikredilmelidir.

4) Konu ne eksik ne fazla bir şekilde ele alınmalıdır. Sadece gerekli bilgileri almak, gereksiz bilgilerden kaçınmak gerekir. Çünkü gereksiz bilgiler araştırmayı şişirir ve genellikle faydalı bilgileri gölgeleyerek okuyucuda olumsuz ön yargı oluşturur. Ayrıca detayda boğulup ana konuyu kaçırmamaya özen gösterilmelidir. Meselâ: Her geçen terimin, tarif ve açıklaması yapılırsa; hem çalışma gereksiz şişer hem de ana konu kaybolur. Ayrıca yazar enerjisini –konusu açısından- lüzumsuz bilgiler için harcamış olur.

5) İlmî çalışma; ince işçiliktir, derin tefekkür, büyük dikkat ve ihtimam ister. Onun için yorum ve değerlendirmeler sarraf hassasiyetiyle yapılmalı, sözün nereye varacağı iyi hesap edilmelidir. Araştırmacı hem kaynaklardaki bilgilere hem de kendi yazdıklarına tenkitçi gözle bakmalıdır.

6) Bir bilgiyi tenkit etmeden kullanmak onu doğru kabul etmek anlamına gelir. Onun için tenkit edilmesi gereken yerlerde eleştiri yapılmalıdır.

7) Araştırma ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler, tarafsız bir şekilde övme veya yerme kaygısı olmadan olduğu gibi aktarılmalı, sonra da işlenmeli yani özümseyip mantıkî bir tasnif ve başlıklandırmaya tabi tutularak farklı bir üslup ve formatta yazılmalıdır. İlmî çalışma; aynı malzemedan farklı yemek yapmak gibi bir açıdan mevcut bilgiyi, farklı bir üslup ve formatta ifade etmek demektir.

8) Sadece kaynaklarda yer alan bilgilerin aktarılması ile yetinilir, değerlendirme ve yorum yapılmazsa, yapılan iş, ilmî bir çalışma olmaz, “Nakilcilik” olur. Onun için mutlaka bilgilerin değerlendirilmesi, görüşler arasında tercih yapılması, tercihin gerekçesinin belirtilmesi ve bir sonuca varılmaya çalışılması gerekir.

Ülkemizde İslam Hukuku alanında hazırlanan lisansüstü tezlerde sıkça karşılaşılan sorunlardan birisi; yorum ve değerlendirmelere yeterince yer verilmemesidir. Hâlbuki tezi hazırlayan, yapacağı analiz, mukayese, yorum ve tercihle kendisini göstermelidir.⁵³

9) Sert ve keskin ifadelerden, hakarettten kaçınmalı, ihtiyatlı ve tevazulu dil tercih edilmelidir.

10) Değerlendirme ve tenkit insafı olmalı, gerçek kanaat ne ise o belirtilmeli ve taraftır davranılmamalıdır. Burada duygusallıktan, övme veya yerme kaygısından uzak durulmalıdır.

11) Değerlendirmede; 3 T (Takdir, tenkit, teklif) veya 5 T (Takdir, tenkit, teklif, tashih, teyit) formülü kullanılabilir. Beğenilen bilgiler takdir, beğenilmeyenler tenkit edilmelidir. Sadece tenkitle yetinmek uygun olmaz, teklifte (Alternatif çözüm önerisinde) bulunmak lazımdır. Yanlış bilgiler düzeltilmeli, doğru bilgileri ise teyit edilmelidir.

12) Her başlık sonunda değerlendirme yapılmasına gerek yoktur. Ancak her bölüm sonunda “DEĞERLENDİRME” başlığı altında o bölümle ilgili genel değerlendirilme yazılabilir. Araştırmanın tamamı ile ilgili değerlendirme ise, “SONUÇ” başlığı altında yapılır.

10.4. Yazımda Şekli Kurallara Uymanın Faydası

Bir çalışma ele alındığında genellikle önce şekline (Planına, içindekilere), sonra dipnotlara ve kaynakçaya sonra da içeriğine bakılır. Muhteva iyi olsa bile şekil iyi değilse o çalışma hakkında olumsuz kanaat oluşur. Onun için şekli yöne de ihtimam gösterilmelidir.

11. Yazının Düzeltilmesi

Yazılan metin ancak birkaç kez düzeltildikten ve geliştirildikten sonra nihaî şeklini alır.⁵⁴ Yukarıda bahsedilen aşamalardan geçerek yazıyı bitirdikten sonra; tez ise danışmana, başka çalışma ise editöre/yayıncıya vermeden önce bazı dokunuşlar daha yapmak gerekir. Zira yazarın anlatmak istediğini uygun bir şekilde ifade edip etmediği, önce kendisi sonra başkaları tarafından dikkatlice kontrol edilmelidir. Yazar içeriğe odaklanmış bir şekilde yazısını yazarken; kullandığı kelimelerden dilbilgisi kurallarına, kelime yazılışlarından noktalama işaretlerine kadar pek çok hususta hata yapmış

⁵³ Güney, “Lisansüstü Tezlerde Sıkça Karşılaşılan Sorunlar”, 417.

⁵⁴ Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 95-96.

olabilir. Onun için düzeltme aşamasını atlamamak gerekir. Çünkü içeriği ne kadar sağlam, bilgi ve düşünce açısından ne kadar dolgun bir metin ortaya konulursa konulsun, dil düzeyinde kusurlu bir yazı araştırmanın sonucunu uygun bir şekilde sunmadığı için beklenen faydanın hâsıl olmasına mani olacaktır.

Düzeltilmeler için şunların yapılması tavsiye edilir:

1) Yazı bittikten sonra iki hafta kadar yazıdan uzaklaşmak ve zihnî gündemden düşürmek gerekir.⁵⁵ Yazar bu sırada başka şeyler okuyup düşüneceğinden metinden uzaklaşmış olacaktır. Yazıya geri döndüğünde, metne bir miktar yabancılaşmış olur. Bu sayede amaçladığı üzere, dilbilgisi hataları, ifadelerindeki bozuklar, eksik harfler, yanlış yazımlar, gereksiz noktalama işaretleri dikkatini çekecektir.⁵⁶ Yazısını baştan sona dikkatlice kontrol ederek bunlardan mümkün olduğunca arındırabilir.

Yazar metni okuyup hataları düzeltirken, yazıya büyük eklemeler yapmak veya gördüğü eksikleri gidermek isteyebilir ancak kendisini içten içe saran bu tamamlanmamışlık güdüsüne direnmelidir.⁵⁷ İfadeyi düzeltecek veya zenginleştirecek eklemeler dışında herhangi bir şey eklememeye, düzeltmelerin dil ve şekil açısından olmasına özen göstermelidir. Zorunlu haller dışında içeriği düzeltmeye kalkmak, sonu gelmeyecek bir uğraşa sürükleyebilir. İnsanlar için mutlak mükemmelliği yakalamak söz konusu olmadığından çalışmaya makul bir yerde noktayı koymak gerekir.⁵⁸

2) Kişide kendi yazdığına karşı körlük oluştuğundan hata ve eksiklerini başkaları gibi kolay göremez. Onun için çalışmasını hem dilbilgisi ve yazım kuralları hem de ifadeler açısından, Türkçe kurallarını iyi bilen bir kişiye tenkitçi gözle okutturulması gerekir. Ayrıca alanın uzmanı bir kişiye içerik açısından değerlendirmek üzere okutmak isabetli olur. Çalışma danışman, hoca, hakem, editör veya yayıncıya ne kadar düzgün giderse, onların içeriğe katkısı o kadar fazla olur ve tashih işlemi o kadar erken biter.

Tashih aşaması da tamamlanınca çalışma yayına hazır hale gelmiş olur.

Sonuç

Makalemizde araştırma süreçlerini; İlahiyat, özellikle İslam Hukukunun içerisinde yer aldığı Temel İslâm Bilimleri alanı araştırmacılarının, husûsen lisansüstü öğrencilerin tez hazırlama sürecindeki pratik ihtiyaçlarını göz önüne alarak ana

⁵⁵ Kimi akademisyenler, bir kaç gün ara vermenin faydalı olacağını söylemektedir. Bk. Ataöv, *Bilimsel Araştırma El Kitabı*, 16; Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 102. Kanaatimizce bu süre seminer, tebliğ ve makale için uygunsa da tez ve kitap çalışması için azdır.

⁵⁶ Bk. Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 102.

⁵⁷ Halil Seyidoğlu bu konuda şu uyarıyı yapmaktadır: “Birçok araştırmacının, konu üzerinde ne kadar çalışmış olurlarsa olsunlar, araştırmalarını sürekli olarak daha da geliştirme yönünde bir duyguya kapıldıkları bilinmektedir. Gerçekte ise her çalışmanın bir zaman sınırı olmalıdır. Burada, pratik zorunluluklar nedeniyle kişinin, mükemmellik ile zaman kısıtı arasında bir denge kurması gerekir. Hiçbir araştırma, zaman kısıtlamasına uyulmadan gerçekleştirilemez.” Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 96.

⁵⁸ Yazının düzeltilmesiyle ilgili buraya kadar yer alan bilgiler için bk. Ramazan, “Akademi Günlüğü” (23 Şubat 2021); Ramazan, *Araştırmanın Alfabeti*, 169-172.

hatlarıyla ele alıp bunlarda dikkat edilmesi gereken önemli hususlara dikkat çekmeye çalıştık. Zira akademik çalışma belli disiplin gerektirir ve başarılı olmasının önemli şartlarından birisi araştırma tekniklerine uyularak yapılmasıdır. Verdiğimiz bilgilerin lisansüstü öğrencilere, akademisyen adaylarına ve akademisyenlere bilimsel çalışmalarında; bilgileri toplama, kullanma ve yorumlamada yardımcı olacağı, akademik yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Ardoğan, Recep (ed.). *İslam İlimlerinde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Klm Yayınları, 2018.
- Arslantürk, Zeki. *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 1995.
- Arslantürk, Zeki. *Uygulamalı Sosyal Araştırma Kavramlar Metotlar Teknikler Bilgisayar Uygulamaları SPSS*. 4 Cilt. Çamlıca Yayınları, 2016.
- Ataöv, Türkkaya. *Bilimsel Araştırma El Kitabı*. Balkanoğlu Matbaacılık, 1969.
- Aziz, Aysel. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 13. Basım, 2020.
- Bekar, İpek Pınar. “Tez Hazırlama Süreci”. *Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri*. Erişim 22 Eylül 2022. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/20396/mod_resource/content/4/DBB411-3.Hafta.pdf
- Çabuk, Vâhid. *İslam Ansiklopedisi İndeksi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Çelik, Ahmet. “Üçüncü Bölüm Bilimsel Araştırma Türleri ve İzlenecek Yollar”. *İslam İlimlerinde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. haz. Recep Ardoğan. 101-122. Klm Yayınları, 2018.
- Duman, Soner. “Modern Zamanların En Kaliteli Eserleri”. *facebook*. 20 Ekim 2018. Erişim 19 Kasım 2018. <https://www.facebook.com/groups/mektebiusul/permalink/895943950610346/>
- Ertuğrul, Halit. *Bilimsel Çalışmalarda Yeni Teknikler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 4. Basım, 2004.
- Garibce (Mehmet Erdoğan). “Bir Bernameci Şahane Yok Artık Cehle Bahane”. *garibce.blogspot.com.tr*. 13 Kasım 2013. Erişim 05 Eylül 2015. <http://garibce.blogspot.com.tr/2013/11/bir-bernameci-sahane-yok-artk-cehle.html>
- Güney, Necmeddin. “Bilgisayar Ortamındaki İslâmî İlimler Konulu Arapça Program ve CD’ler Üzerine”. *Marife* 5/2 (Güz 2005), 153-185.
- Güney, Necmeddin. “İslam Hukuku Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerde Sıkça Karşılaşılan Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (Ekim 2015), 405-422.
- Güngör, Özcan - Yılmaz, Şeyma. “Bilimsel Araştırma Aşamaları”. *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş El Kitabı*. haz. Özcan Güngör. 93-109. Grafiker Yayınları, 2018.
- Hamzaoğlu, Onur. “Bilimsel Yöntem Nedir; Bilimsel Yöntem İle ‘Araştırma Teknikleri’ Arasındaki Farklar Nelerdir?” *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem*. haz. Alaeddin Şenel. 45-46. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 13. Basım, 2017.
- İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. “İSAM Kütüphanesi”. 23 Temmuz 2022. <http://www.isam.org.tr/>
- İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”. 23 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/>
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları, 35. Basım, 2020.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. *İslâm Araştırmalarında Usûl*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.

- MÜSBE, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Lisansüstü Tez ve Proje Yazım Kılavuzu 2006-2007*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 6. Basım, 2006.
- Öğmüş, Harun. *İlahiyat Araştırmaları Kılavuzu*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Öz, Şaban. *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Neva Yayınları, 2015.
- Polat, Fethi Ahmet. “Tefsir Ana Bilim Dalı Lisansüstü Seminer ve Tezlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar ve Yazım İlkeleri Üzerine”. *Marife* 5/1 (Bahar 2005), 213-225.
- Ramazan, Yasin. “Akademi Günlüğü: Akademik Okuma-Yazma Rehberi”. *Wordpress*. 23 Şubat 2021. <https://akademigunlugu.wordpress.com/>
- Ramazan, Yasin. *Araştırmanın Alfabetesi Yeni Başlayanlar ve Yeniden Başlamak İsteyenler İçin Akademi Kültürü*. İstanbul: Babil Kitap, 2021.
- Seyidoğlu, Halil. *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Yayınları, 12. Basım, 2020.
- Tayşir, Eyüp Aygün. *Bu Tez Nasıl Bitecek? Lisansüstü Öğrencileri İçin Araştırma Kılavuzu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 2020.
- TÜBİTAK ULAKBİM, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi. “DergiPark Akademik”. 23 Temmuz 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Türkdoğan, Orhan. *Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- Usta, Aydın. “Sorunsaldan Sonuçlara Bilimsel Araştırma Süreci: Bir Araştırma Raporu Modeli Örneği”. *ODÜ [Ordu Üniversitesi] Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/5 (Haziran 2012), 135-161.
- YÖK, Yükseköğretim Kurulu. “YÖK Ulusal Tez Merkezi”. 23 Temmuz 2022. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- YÖK, Yükseköğretim Kurulu. “Yükseköğretim Akademik Arama”. 23 Temmuz 2022. <http://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>
- harf.com. “Câmiu’l-fıkhî’l-İslâmî el-isdâru’r-râbi”. Erişim 26 Ağustos 2022. <http://www.harf.com/cms.aspx?ContentID=399>